

ЦИМБАЛЮК В. І.,

кандидат юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної
діяльності та спеціальних юридичних
дисциплін
(Навчально науковий інститут права,
Національний університет водного
господарства та природокористування)

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.18>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Дана наукова стаття ставить собі на меті дослідження і проведення аналізу деяких аспектів захисту сімейних прав дитини в контексті практики ЄСПЛ. Дослідження цього питання є важливим, оскільки практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у прийнятті рішення національними судами.

Проаналізовано, наскільки є важливим при захисті сімейних прав дитини, дотримуватися міжнародних стандартів у питаннях захисту прав дітей, особливо акцентуючи увагу на тому, що часто національні суди та органи опіки приймають рішення щодо певної дитини з суб'єктивної оцінки конкретної ситуації.

З акцентовано, що основним міжнародним документом, який формує міжнародний стандарт захисту прав людини є Загальна декларація прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Не менш важливим документом є і Конвенція про права дитини, яка була прийнята ООН 20 листопада 1989 року.

Проаналізовано, яких саме критеріїв у розгляді справи дотримується ЄСПЛ та як змінювався з часом підхід до питання захисту сімейних прав дитини: пріоритет інтересів дитини, право дитини на воз'єднання з батьками у разі розлуки, заборона дискримінації в питаннях сімейного права, право дитини підтримувати зв'язок з обома батьками, запобігання незаконному розлученню дітей з батьками державними органами.

Наведено приклади з справ ЄСПЛ, які в свій час в тій чи іншій площині стосувалися сімейних прав дітей, а також як ці справи демонструють важливість враховування найкращих інтересів дитини та прогнозуванню можливих наслідків від прийнятого рішення, яке суттєво впливає на долі дітей.

Доведено, що не дивлячись на численні досягнення ЄСПЛ, як так званої «четвертої юрисдикції», виникає багато проблемних моментів у здійсненні ними правосуддя, де найголовніші місця займають занадто сильно бюрократизація процесу, що призводить до затягування у прийнятті рішень, а також відсутність реального силового механізму, який надав би можливість покарати певну державу за недотримання принципів Конвенції і невиконання рішень ЄСПЛ.

Ключові слова: захист прав дитини, сімейні права, ЄСПЛ, право на сімейне життя, принцип найкращих інтересів дитини, сімейні спори, немайнові права, судово практика, міжнародні стандарти.

Tsymbaliuk V. I. Some aspects of the protection of the family rights of the child in the context of the practice of the ECHR

This scientific article aims to study and analyze some aspects of the protection of the family rights of the child in the context of the practice of the ECHR. The study of this issue is important, since the practice of the European Court of Human Rights plays an important role in the decision-making of national courts.

It is analyzed how important it is when protecting the family rights of the child to adhere to international standards in the protection of children's rights, especially focusing on the fact that often national courts and guardianship authorities make decisions regarding a particular child based on a subjective assessment of a specific situation.

It is emphasized that the main international document that forms the international standard for the protection of human rights is the Universal Declaration of Human Rights, which was adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948. An equally important document is the Convention on the Rights of the Child, which was adopted by the UN on November 20, 1989.

It is analyzed what criteria the ECHR adheres to in considering the case and how the approach to the issue of protecting the family rights of the child has changed over time: the priority of the interests of the child, the right of the child to be reunited with his parents in the event of separation, the prohibition of discrimination in matters of family law, the right of the child to maintain contact with both parents, the prevention of unlawful separation of children from their parents by state authorities.

Examples are given from ECHR cases that at one time concerned the family rights of children in one way or another, and how these cases demonstrate the importance of taking into account the best interests of the child and predicting the possible consequences of a decision that significantly affects the fate of children.

It has been proven that despite the numerous achievements of the ECHR, as the so-called «fourth jurisdiction», there are many problematic aspects in the administration of justice by them, where the most important places are occupied by excessive bureaucratization of the process, which leads to delays in decision-making, as well as the lack of a real force mechanism that would provide an opportunity to punish a certain state for failure to comply with the principles of the Convention and failure to implement ECHR decisions.

Key words: *protection of the rights of the child, family rights, ECHR, right to family life, the principle of the best interests of the child, family disputes, non-property rights, case law, international standards.*

Вступ. Права дитини є одним з фундаментів прав людини, адже діти це основа людського майбутнього та існування. Зауважимо, що сімейні права дитини не захищаються відповідним чином в силу багатьох причин, серед яких корупція, релігія (мусульманські країни), високий рівень бюрократії, недостатність соціального захисту у бідних країнах, невиконання рішень суду ЄСПЛ, конфлікти двох юрисдикцій, низький рівень правової обізнаності тощо.

Захист сімейних прав дітей є не просто правовою необхідністю, а й ключовим питанням забезпечення гуманності та верховенства права і справедливості в суспільстві. Формування міжнародних стандартів у цій сфері було покладено на Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), оскільки це міжнародний орган, метою якого було визначено контроль за дотриманням положень Конвенції та її протоколів, державами, які її ратифікували. А конкретне положення Конвенції, а саме стаття 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного та сімейного життя» охоплює і захист сімейних прав дітей, які мають право на збереження відносин з родичами та батьками, та повинні бути захищені від незаконного посягання на втручання держави у сімейне та приватне життя.

Але на жаль, як вже ми зазначали раніше, трапляються випадки, коли ці права не захищені, тому гострою є необхідність щодо аналізу аспектів захисту сімейних прав дитини в практиці ЄСПЛ, яка є часто орієнтиром для вирішень справ національними судами.

Дослідження проблеми: питання дослідження аспектів захисту сімейних прав дитини є надзвичайно важливим, особливо в контексті практики ЄСПЛ, завдяки якій можливо покращити власну правову базу та забезпечити якнайкращий захист сімейних прав дітей. Серед дослідників, які займались проблемами захисту прав дітей були С. Клім, О. Мамич, К. Никонов, В. Абрамов, Н. Крестовська та інші.

Метою статті є дослідження та аналіз положень деяких аспектів захисту сімейних прав дитини в контексті практики ЄСПЛ.

Результати дослідження. Стаття 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного та сімейного життя» є однією з найбільш значущих статей в Конвенції, яка займається захистом прав осіб на приватне та сімейне життя і забезпечує захист від свавільного втручання держави у ці сфери без раціональної на те законної потреби.

Основним міжнародним документом, який формує міжнародний стандарт захисту прав людини є Загальна декларація прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Її фундаментальний принцип це «... визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, рівних та невідемних прав, які є основою свободи, справедливості та загального миру» [3]. Серед загальних принципів захисту прав людини, Декларація також містить спеціальні положення і про захист прав дітей. Важливим документом у захисті прав людини є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), яка була підписана 4 листопада 1950 року і ратифікована українською державою 17 липня 1997 року [5]. Конвенція проголосила принцип верховенства права і зобов'язання держав – учасниць дотримуватись її положень. При цьому варто зазначити, що сама Конвенція є основним документом, з яким працює ЄСПЛ, майже не містить положень про захист прав дітей, окрім положення про статус неповнолітніх. Таким чином Конвенція має загальний характер і захищає права, які притаманні будь якій людині, незалежно від національності, статі та віку.

В контексті захисту сімейних прав дитини, потрібно згадати такий важливий документ як Конвенція про права дитини, яка була прийнята ООН 20 листопада 1989 року, яка містить три особливо важливі для нашого питання постулати: 1) діти мають право на розвиток у всіх аспектах їхнього життя (психологічний, фізичний, культурний та соціальний); 2) діти повинні сприйматися, як активні учасники усього, що стосується їхнього життя і при цьому цілком вільно і незалежно виражати власні думки; 3) у будь якому випадку, необхідно враховувати найважливіші інтереси дитини при прийнятті відповідних рішень, які напяму стосуються долі конкретної дитини [6]. На даний момент, учасниками цієї Конвенції є 191 країна, проте досі цей документ не ратифікували США, що звісно зважаючи на геополітичну роль Сполучених Штатів, підриває міжнародний вплив і авторитет цього документу [4, ст. 79].

Зважаючи на досвід практики ЄСПЛ у захисті сімейних прав дитини, можна виділити декілька аспектів, які за час функціонування виділив ЄСПЛ: пріоритет інтересів дитини, право дитини на воз'єднання з батьками у разі розлуки, заборона дискримінації в питаннях сімейного права, право дитини підтримувати зв'язок з обома батьками, запобігання незаконному розлученню дітей з батьками державними органами.

Для того, щоб більш детально розглянути питання захисту сімейних прав дитини, варто розглянути у певних категоріях наступні справи ЄСПЛ:

Пріоритет найкращих інтересів дитини: 1) *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* №41615/07 (Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії) – дана справа стосувалася повернення дитини до Ізраїлю, де мати була впевнена, що повернення дитини до країни нашкодить її психологічному та фізичному здоров'ю [8]. Заявниками по справі були швейцарська та бельгійська громадянка – Ізабель Нойлінгер та її син Ноам Шурук, який мав швейцарське та ізраїльське громадянство. Дитина була народжена в Ізраїлі, проте в 2005 році її мати вивезла

її до Швейцарії через побоювання релігійних поглядів чоловіка. Батько дитини звернувся до національного суду, де отримав рішення про повернення дитини на батьківщину. Отримавши цю справу, швейцарські суди відмовили у поверненні, посилаючись на шкоду, яку може бути завдано Ноаму, проте Федеральний суд країни змінив рішення на протилежне.

Заявники після цього звернулися до ЄСПЛ з посиланням, що повернення до Ізраїлю свідчить про порушення статті 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного та сімейного життя». Орієнтиром для фінального вердикту ЄСПЛ стало врахування найкращих інтересів дитини. Посилаючись на них, суд визнав, що Ноам вже добре інтегрувався у Швейцарії і повернення його на батьківщину нанесе шкоду його психологічному та фізичному стану. Суд підкреслив, що головне, це врахування інтересів дитини та оцінка можливих наслідків, тому Великою палатою суду було встановлено, що якщо буде виконано рішення Федерального суду Швейцарії, це буде порушенням статті 8 ЄКПЛ, оскільки в ньому вбачається непропорційне втручання у сімейне життя заявників. Дана справа і рішення стало важливим прецедентом у питаннях застосування Гаазької конвенції і пріоритету інтересів дитини у справах про міжнародне викрадання дітей;

Право дитини на воз'єднання з батьками у разі розлуки: 1) *Elsholz v. Germany* №25735/94 (Ельшольц проти Німеччини). Дана справа стосувалася питання контакту батьків з дітьми [7]. Заявник пан Ельшольц, який був біологічним батьком дитини, не проживав зі своєю дитиною після того як розлучився з її матір'ю. Німецьким судом було обмежено право батька спілкуватися з дитиною, визначивши рамки всього лиш обмежених візитів дитини, що заважало розвивати та підтримувати відносини з дитиною. Ельшольц вирішив звернутися до ЄСПЛ, посилаючись на те, що таким рішенням німецький суд порушив його право на приватне і сімейне життя, а саме статтю 8 ЄКПЛ. Враховувавши усі обставини і деталі справи, суд визнав, що у даному випадку, обмеження контактів батька з його дитиною було без належного на те обґрунтування, що порушує гарантоване право на повагу до приватного і сімейного життя, передбаченого статтею 8. Суд наголосив, що подібні обмеження мають бути завжди обґрунтованими і не суперечити здоровим інтересам дитини і вони не повинні бути надмірними. У цьому рішення також було підкреслено обов'язок держави забезпечувати ефективне виконання рішень, які стосуються контактів батьків і дітей. Рішення стало важливим прецедентом для інших подібних справ, підкреслюючи важливість інтересів дитини та її контактів для розвитку з батьками.

Заборона дискримінації в питаннях сімейного права: 1) *Mamchur v. Ukraine* №10383/09 (Мамчур проти України). Дана справа була пов'язана з порушеннями статті 8 ЄКПЛ, оскільки в цій справі було порушено право батька на його сімейне життя і це не забезпечило йому можливості підтримувати стосунки з донькою після смерті дружини [9]. Заявник Олександр Мамчур, мав з дитинства II групу інвалідності, що робило його пересування можливим лише на милицях. Після смерті дружини заявника у червні 2006 року, теща заявника незаконно і без його відома забрала з собою дитину і пізніше оформила над нею опіку, посилаючись на інвалідність зятя, яка не дасть йому нормально виховувати дитину. Заявник намагався це оспорити в національному суді, проте це не привело до бажаного результату. Після звернення до ЄСПЛ, було встановлено, що органи влади не забезпечили заявнику належного доступу до дитини і можливості її виховання, що порушило статтю 8 ЄКПЛ. При ухваленні свого рішення, суд зіслався на те, що заявника не було залучено до процесу прийняття рішення про встановлення опіки, а рішення місцевого суду про незміну статусу опіки не мали під собою законних та вагомих аргументів. Даний інцидент підкреслив, те наскільки важливо щоб держава докладала усіх зусиль для забезпечення захисту прав батьків на спілкування з дітьми та участі у їхньому вихованні незалежно від стану здоров'я батьків. ЄСПЛ дійшов висновку, що необхідно дотримувати баланс між інтересами батьків і дітей.

Право дитини підтримувати зв'язок з обома батьками: 1) *Nechay v. Russia* № 40639/13 (Нечай проти Росії). Справа стосувалася в обмеженні батька в спілкуванні з дитиною через перешкоди з боку матері і nereагування з боку органів влади на ситуацію [2]. 24 липня 2008 року у заявника та його дружини народилась донька. В березні 2011 року пара

розлучилася, а донька залишилась проживати з матір'ю і тому, нормальне спілкування між батьком і донькою стало неможливе. Липень 2012 року – колишня дружина заявника переїхала з дітьми (в неї також був син) до Казані, у вересні 2012 року заявник втратив можливість будь якого спілкування з донькою, а у березні 2013 року, колишня дружина заявника вийшла заміж за громадянина Туреччини, після чого в серпні 2013 року вона з донькою переїхала до Туреччини. 2013 році заявник звернувся до суду з вимогою встановити порядок його спілкування з донькою, де суд визначив це право в рамках 12 годин на рік, тобто по 2 години раз на два місяці за попередньої домовленості, за місцем проживання дитини та присутності матері. Нечай (заявник) після такого абсурду вирішив звернутись до ЄСПЛ. Після розгляду справи, суд визнав порушення статті 8 ЄКПЛ, оскільки настільки сильне обмеження не було нічим обгрунтоване і призводило тільки до ризику повного розриву стосунків між батьком та дитиною. Було визнано, що національні російські суди нічим не підкріпили таке рішення про суворе обмеження спілкування в часі, а держава зобов'язана забезпечувати зв'язок дитини з обома батьками.

Запобігання незаконному розлученню дітей з батьками державними органами: 1) *Haas v. Germany* № 11057/02 (Хаас проти Німеччини). Справа безпосередньо стосувалася неправомірного розлучення дітей з батьками внаслідок дій державних органів. Заявниками по даній справі проходили подружжя Хаас, яке мало на вихованні сімох дітей [1]. Зважаючи на важке фінансове становище, подружжя звернулося за допомогою до органів влади з проханням надання соціальної допомоги. Органи опіки ініціювали розслідування і оцінку умов, в яких проживають діти та як батьки займаються їхнім вихованням. Під час розслідування експерт – психолог надав свій висновок, що дітей виховують неналежним чином і умови їхнього проживання є незадовільними. Посилаючись на цей висновок, німецький суд ухвалив рішення про негайне вилучення усіх дітей з сім'ї та передачі їх дитячим будинкам або прийомним сім'ям. Подружжя звернулося до ЄСПЛ. Враховуючи всі обставини справи, суд дійшов висновку, що було порушення статті 8 ЄКПЛ, оскільки: суд виніс рішення про вилучення на основі висновку експерта – психолога, при цьому не перевіряючи реальних фактів достовірності тверджень про стан справ у сім'ї. Також батьки не були заслухані перед прийняттям рішення щодо вилучення дітей, що безумовно порушило їхні процесуальні права. У своєму рішенні ЄСПЛ підкреслив, що держава має дотримуватися балансу у дотриманні і захисті прав дітей з правом батьків на сімейне життя, а суди та органи опіки перед прийняттям такого суворого рішення, як вилучення дітей, має насамперед розглянути менш суворі заходи впливу по відношенню до такої родини.

Ми бачимо, що ЄСПЛ є дуже важливою структурою у захисті прав людини, а особливо в питаннях захисту сімейних прав дитини. Європейський суд з прав людини, докладає усіх зусиль для того, щоб якнайкраще захистити немайнові права дітей та їхніх батьків у сімейних спорах, які можуть виникати з тих чи інших причин [4, ст. 83]. Проте, варто також і зауважити про те, що існує декілька цікавих аспектів у контексті захисту сімейних прав, які на жаль, ускладнюють повноцінну можливість правового захисту немайнових прав у сімейних спорах. На наш погляд, варто відмітити декілька таких аспектів: проблема виконання рішень на національному рівні, задовга тривалість судових процесів, дилема навколо питання забезпечення балансу інтересів дітей та батьків, відсутність чітких критеріїв для втручання держави у сім'ю, а також різниця у культурних традиціях та розуміння до підходу інституту сім'ї.

Проблема виконання рішень на національному рівні: захист немайнових прав, а саме сімейних прав дітей, що виникають у багатьох сімейних спорах, стає часто проблемним через те, що навіть коли ЄСПЛ виносить певне рішення про якусь справу, імплементація цього рішення залежить від національних органів влади. На жаль, відсутність чіткого механізму належного виконання рішень ЄСПЛ державами, призводить до зниження ефективності правового захисту прав дітей, оскільки немає певного серйозного важелю, щоб змусив країну, яка не виконає це рішення, відчути на собі якісь серйозні наслідки; **Задовга тривалість судових процесів:** проблема тривалого розгляду справ у ЄСПЛ, це одна із

найбільших перешкод у захисті сімейних прав дітей, оскільки за той час, що розглядається справа (це часто триває роки), може суттєво змінитися ситуація, у якій перебуває дитина, що в свою чергу призводить до ускладненого процесу виконання рішення, що також впливає на загальну ефективність ЄСПЛ; **Дилема навколо питання забезпечення балансу інтересів дітей та батьків:** у розгляді справ, ЄСПЛ необхідно дотримуватися принципу забезпечення дотримання балансу між правами батьків на сімейне життя та принципами найкращих інтересів дитини. У справі «Хант проти України» судом було визначено, що між інтересами дитини та батьків повинна бути дотримана рівновага і що інтереси дитини мають переважати. Це означає, що навіть якщо батьки мають законні права, вони не можуть їх реалізувати на шкоду інтересам дитини, як наприклад у справах, у яких виносять рішення щодо обмеження спілкування дитини з кимось із батьків або рішення про вилучення дітей з неблагополучних сімей, що сприяє інтересам дитини; **Відсутність чітких критеріїв втручання держави у сім'ю:** рішення щодо обмеження батьківських прав або вилучення дітей з сімей, часто базується на суб'єктивних оцінках органів опіки та судів, внаслідок чого ми зіштовхуємось з непослідовністю застосування стандартів захисту сімейних прав дітей (як у справі «Хаас проти Німеччини»); **Різниця у культурних традиціях та підходах до розуміння інституту сім'ї:** тут ідеться про те, що країни - члени Ради Європи мають різні правові та культурні традиції щодо виховання та існування сім'ї, тому стає важко стандартизувати єдині правила, а це призводить до різних тлумачень щодо прав дітей в залежності від юрисдикції.

Висновки. Отже, з огляду на проаналізований матеріал, ми бачимо, що питання захисту сімейних прав дітей залишається актуальним в силу певних правових, культурних, релігійних та інших розбіжностей. Необхідно і надалі приділяти увагу розробленню більш точніших міжнародних стандартів забезпечення захисту прав такої вразливої категорії населення, як діти. При цьому практика показує, що не дивлячись на численні досягнення ЄСПЛ, як так званої «четвертої юрисдикції», виникає багато проблемних моментів у здійсненні ними правосуддя, де найголовніші місця займають занадто сильно бюрократизація процесу, що призводить до затягування у прийнятті рішень, а також відсутність реального силового механізму, який надав би можливість покарати певну державу за недотримання принципів Конвенції і невиконання рішень ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд прецедентного права Європейського суду з прав людини з 1 січня до 15 червня 2018 року: веб-сайт. URL: <https://surl.li/iapivl> (Дата звернення 2.03.2025).
2. Дитині для нормального розвитку потрібно спілкуватися з обома батьками: веб-сайт. URL: <https://surl.li/ctplkn> (Дата звернення 2.03.2025).
3. Загальна декларація прав людини 1948 (Організація Об'єднаних Націй). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Дата звернення 2.03.2025).
4. Зайцева-Калаур І. В., Гончар Ю. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини у контексті практики Європейського суду з прав людини. Scientific review. 2019. № 4(57). С. 76–85.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 (Рада Європи). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення 2.03.2025).
6. Конвенція про права дитини 1989 (Організація Об'єднаних Націй). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Дата звернення 2.03.2025).
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ельшольц проти Німеччини №25735/94»: веб-сайт. URL: <https://surl.li/txywie> (Дата звернення 2.03.2025).
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії №41615/07»: веб-сайт. URL: <https://surl.li/bgfqgx> (Дата звернення 2.03.2025).
9. Справа «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09). URL: <https://surl.li/mfjwfj> (Дата звернення 2.03.2025).

